

Şavşat'ta Geleneksel Köy Meskenleri ve Başlıca Sorunları

Hayati DOĞANAY (*)

Fatih ORHAN (**)

Öz: Kırsal meskenler, buldukları çevrenin coğrafi koşullarından önemli oranda etkilenen ve dolayısıyla da söz konusu koşulları en iyi şekilde yansıtan eserlerdir. Nitekim bunlar, bir taraftan sahanın iklim, bitki örtüsü, toprak ve litolojik yapısı gibi doğal çevre özelliklerinin; diğer taraftan da sosyo-kültürel, tarihi ve ekonomik koşulların etkisi altında ortaya çıkmışlardır.

Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer alan Şavşat, Artvin iline bağlı bir ilçe olup, köy mesken mimarisi açısından da bu bölümin izlerini taşımaktadır. Ancak komşusu olduğu Doğu Anadolu Bölgesi kırsal meskenlerinin kimi özelliklerini de, yansıttığı söylenebilir.

Şavşat'taki geleneksel köy meskenleri, yapı gereci olarak ahşap kullanımının yaygın olduğu, ev ve eklentileri ile bir bütünlük arz eden ve kış odası, ayvan, köşki ve buhari gibi kendine özgü kısımları bulunan, plan ve yapı teknikleri açısından oldukça ilgi çekici özelliklere sahip olan beşeri eserlerdir. Ancak ne yazık ki, son zamanlarda köylerde betonarme yapıların sayısı artmakta ve mevcut geleneksel köy meskenleri de bakımsızlıktan harabe haline dönmektedir. Oysaki bu kültürel miraslar, korunarak gelecek nesillere aktarılmalıdır. Ayrıca bunların kırsal turizme kazandırılması da yöre ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel köy meskenleri, Şavşat, kırsal mimari, coğrafi özellikler

Traditional Village Houses in Şavşat and the Major Problems

Abstract: Rural houses are significantly affected from the geographic conditions of their regions and thus reflect the conditions best. These houses are shaped upon the features of natural environment such as climate, vegetation, soil and lithological structure; on the other hand, they are formed by socio-cultural conditions, historic and economic conditions.

The district of Şavşat, situated in the borders of Eastern part of the Black Sea is bound to the city of Artvin, carries the marks of the region in terms of village house architecture. But it can also be said that, the district also reflects some of the features of the rural houses in Eastern Anatolia Region.

Traditional village houses in Şavşat are very attractive humane works in terms of their plans and structural techniques, and they have original parts such as kış odası (winter room), ayvan (quince), köşki and buhari; these houses have integrity with additions in which wood is commonly used as building material. But unfortunately, the number of concrete constructions has been increasing and present traditional village houses have been turning into ruins because of neglect. But these cultural heritages should be protected and handed down the next generations. On the other hand, they should be brought into prominence in terms of rural tourism which will make significant contributions to the region's economy.

Keywords: Traditional village houses, Şavşat, rural architecture, geographical features

*) Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı. (e-posta: hdoganay@atauni.edu.tr)

**) Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı. (e-posta: fatih.orhan@atauni.edu.tr)

Giriş

Bilindiği üzere kırsal meskenler; yapı malzemesi, şekli ve çeşitli kısımlarının düzenlenme tarzı ile içinde bulunduğu coğrafi koşulların etkisini taşıyan ve dolayısıyla da bu koşullar hakkında ipuçları veren eserlerdir (Tanoğlu, 1969: 214). Gerçekten de coğrafi çevrenin meskenler üzerindeki etkisi, yapı ve inşa gereçleri yönünden, özellikle kırsal yerleşmelerde çok daha dikkat çekicidir. Ancak meskenlerin yapım şekli ve işlevleri, sadece yapı gereci temini sorunuyla ilgili bir durum değildir. Bunda, uğraşılan ekonomik faaliyet şekilleri, ailelerin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyleri ile tarihi nedenler ve gelenek-görenekler gibi birçok faktörün de rolü vardır (Doğanay, 1997: 320-321).

Günümüzde kırsal meskenlerin inşasında görülen çağdaşlaşma, söz konusu edilen bu etkileşimin eski binalarda daha belirgin bir şekilde gözlemlenebilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Özav, 1996: 121). Bununla birlikte, Muvahhid Zeki'nin eserindeki betimlemelere göre (Zeki, 2010: 80), araştırma sahasındaki günümüz geleneksel köy konutlarının, Cumhuriyetin ilk yıllarındakinden çok fazla farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sahadaki geleneksel köy meskenlerinin hâlâ çevrenin coğrafi özelliklerini yansıtmaması açısından dikkat çekici bir örnek olduğu söylenebilir.

Araştırma sahasındaki köy konutlarının büyük çoğunluğu, geleneksel tarzda inşa edilmiş olup, gerek sahaya özgü oluşları ve gerekse mimarisi açısından dikkat çekicidirler.

I. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, bir taraftan karakteristik özellikleri ile dikkat çeken Şavşat'taki geleneksel köy meskenlerinin oluşmasını sağlayan coğrafi ve kültürel etmenlerin ortaya konulması; diğer taraftan ise, en azından bir kısmının korunması ve yörenin kırsal turizm ekonomisine katkı sağlayacak bir hale dönüştürülmesi için ortak bilincin oluşturulmasıdır. Belirtilen amaçlara ulaşılabilmesi açısından, sahada uzun süreli gözlemler yapılmış ve ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasında anket ve mülakat yöntemleri kullanılmıştır.

II. Şavşat'ın Konumu ve Köy Meskenlerini Etkileyen Başlıca Coğrafi Özellikleri

Araştırma sahamızı teşkil eden Şavşat ilçesi, Artvin ilinin kuzeydoğusunda yer alır. Bu idari birim; doğu ve güneydoğudan Ardahan, güneybatıdan Ardanuç, batıdan Artvin Merkez ilçe ve Borçka, kuzeyden ise Gürcistan topraklarına komşudur (Şekil 1). Mevcut konumu sayesinde, bir taraftan Erzurum-Kars Bölümü ile Gürcistan arasında geçiş durumuna sahip olması, diğer taraftan da içinde bulunduğu bölgenin zengin coğrafi özellikleri, sahadaki kırsal meskenler üzerinde belirleyici rol üstlenmiştir.

Dağlık ve engebeli topoğrafik yapısına bağlı olarak, dağınık yerleşme dokusunun ege- men olduğu sahada, volkanik kayalar (özellikle bazalt ve andezit) yaygın olarak bulunur. Ayrıca zengin orman varlığına sahip olan ilçenin yaklaşık yarısı (% 49)¹, ormanlarla kap-

1) Şavşat Orman İşletme Müdürlüğü 2010 yılı verilerine göre.

lıdır. İğne yapraklı ağaç grubunun daha yaygın olduğu Şavşat'ta, en geniş alana yayılmış ağaç türleri ise, ladin, göknar ve sarıçamdır. Bu bağlamda, Şavşat'ın kırsal meskenleri üzerinde, yörenin yeryüzü şekillerinin, litolojik yapısının ve iğne yapraklıların oluşturduğu gür ormanlarının önemli etkileri bulunur.

Şekil 1: Şavşat İlçesi Lokasyon Haritası.

Yıllık ortalama sıcaklığın 9.7°C olduğu araştırma sahasında, kış aylarında ortalama sıcaklıklar negatif değerler gösterir. Yıllık ortalama yağış miktarı ise 600 mm. civarında olup, yaklaşık 40 gün kar yağışı görülür. İlçedeki hâkim rüzgâr yönleri ise sırasıyla doğu (% 29) ve güneydir (% 24).² Ancak bu değerlerin Şavşat kasabasında yer alan meteoroloji istasyonuna ait olduğu ve yükseltiye bağlı olarak sıcaklık değerlerinin düşeceği, yağış değerlerinin ise nispeten artacağı unutulmamalıdır. Sahanın söz konusu edilen iklim özelliklerinden kış dönemindeki düşük sıcaklık değerleri, nemli havası ve kar şeklindeki yağışları, zeminden çatı durumuna kadar meskenler üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Bu konudaki ayrıntılı açıklamalara bir sonraki başlıkta yer verilmiştir.

Şavşat'ın Meşeli köyünde bulunan tarihi kalıntılara göre (Artvin İl Yıllığı, 1967: 97), sahadaki yerleşme tarihinin milattan öncesine dayandığı düşünülmektedir. Günümüzde (2013) ise, idari açıdan ilçe statüsünde bulunan araştırma sahasında; iki kasaba, 61 köy ve yaklaşık 80 kadar da geçici yerleşme bulunmaktadır. Göç sonucunda nüfus kaybının yoğun olduğu ilçede, 2012 yılı ADNKS sonuçlarına göre, 6.588'i'ü ilçe merkezinde ve 10.919'u köy ve beldede olmak üzere toplam nüfus 17.507 kişidir. Aynı yıl sahadaki aritmetik nüfus yoğunluğu 13.3, ortalama aile nüfus büyüklüğü ise 2.6 kişi olarak hesaplanmıştır.

Sahanın kırsal yerleşmelerinde gelir getirici faaliyetler oldukça kısıtlı olup, yine de en önemli ekonomik faaliyet tarımdır. Ekip-biçme şeklindeki tarımsal faaliyetlerin ancak ailelerin kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğu köylerde, hayvancılık faaliyetleri (özellikle de büyükbaş) ise, ekonomik anlamda değer ifade edebilmektedir. Ancak sahadaki köylerde, genellikle yaşlı nüfustan oluşan ailelerin bir diğer, belki de en önemli geçim kaynağı ise *emeklilik maaşları*dır. Nitekim sahada yapmış olduğumuz anket ve mülakatlarda, köylerdeki emekli sayısının yüksek olduğu ve birçok ailenin bu maaş ile geçindiği sık sık dile getirilmiştir.

III. Geleneksel Köy Meskenlerinin Başlıca Özellikleri

Sahadaki köy konutlarını incelerken üzerinde duracağımız ilk özellik, *mesken yapımında kullanılan malzemeler*dir. Söz konusu bu yapı malzemeleri, büyük oranda köylü aileler tarafından yakın çevrelerinde yer alan, en kolay ve en ucuz yoldan ulaşılabilecekleri, konut inşasına uygun malzemeler arasından seçilmiştir.

Şavşat ilçesinde 2013 yılı itibariye 13.441 köy konutu bulunmaktaydı.³ Bunların yapımında, farklı *taşıyıcı sistem* ve *yapı gereç* türleri kullanılmıştır. Arazi gözlemlerimiz esnasında, araştırma sahasındaki köy konutlarının ekseriyetinin neredeyse ahşap dışındaki herhangi bir malzeme kullanılmadan inşa edilmiş olduğunu müşahede etmiş bulunmaktayız. Bir başka ifadeyle, sahadaki geleneksel köy konutlarının önemli bir kısmında hem taşıyıcı sistem, hem de temel yapı gereci ahşaptır (Fotoğraf 1). Bununla birlikte, son

2) Şavşat Meteoroloji İstasyonu verilerinden (1970-1996) derlenmiştir.

3) TÜİK 2013 yılı verilerine göre.

zamanlarda betonarme yapıların sayısında da artışlar yaşanmıştır. Çok yaygın olmamakla birlikte, sahada yayılış gösteren bir başka mesken türünü ise, yığma evler oluşturmaktadır.

Fotoğraf 1: Sahada yaygın olan geleneksel köy meskenlerinden toplu bir görüntü (Maden köyü).

Taşıyıcı sistemi farklı olsa bile, konutların içyapısı ile kapı, pencere, çatı, döşeme gibi kısımlarında en fazla kullanılan malzeme yine de ahşap olmaktadır. Yörenin sahip olduğu gür orman varlığı ile köylerin orman alanlarına oldukça yakın olması (orman içi veya orman kenarı), ahşabı mesken yapı malzemesi kullanımında ilk sıraya taşımıştır (Fotoğraf 2). Ayrıca nispeten kolaylıkla işlenmesi ve istenen şekle sokulabilmesi ile sıcaklık ve nemi geçirmeyen mükemmel bir yapı malzemesi olmasının (Tanoğlu, 1969: 222) da bu durum üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Kullanılan ağaç türüne göre değişmekle beraber, ahşap evler taş ve betonarme evler kadar uzun ömürlü olmamaktadır. Ancak yine de sahada inşası yüz yıla yaklaşan ahşap evler ile yüz yılı aşkın ahşap camilere rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, Meydancık beldesi Balıklı mahallesindeki bir geleneksel köy meskeni üzerinde yapılan bir çalışmada (Göçmen, 2010: 47), söz konusu meskenin yaklaşık 200 ile 250 yıllık olabile-

Fotoğraf 2: Şavşat'taki geleneksel köy meskenlerinin temel yapı gereci ahşaptır.

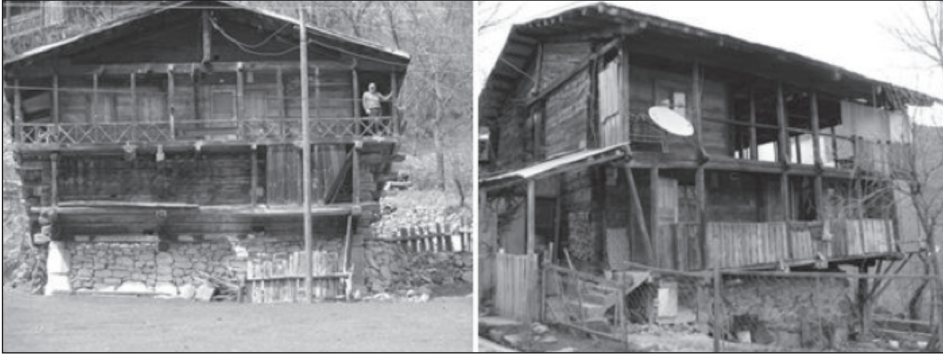
ceği ileri sürülmüştür. Ahşap meskenlerin en önemli dezavantajı ise, yangın riskine açık olmalarının yanı sıra, yangın sonucu tahribatın da azami derecede gerçekleşmesidir. Nitekim Artvin İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü kayıtlarına göre, sahada son 40-45 yılda gerçekleşen yangınlarda, 369 konut kullanılamaz hale gelmiştir.

Araştırma sahasında tamamıyla taş veya kerpiçten yapılmış konutlara rastlamak oldukça güçtür. Bazı resmi binaların (okul, sağlık ocağı gibi) taştan yapılmış olması göz ardı edildiğinde, söz konusu bu malzemelerin ahşap taşıyıcı sistem içerisinde entegre bir şekilde kullanıldığı görülecektir. Sahada özellikle yükselti artışına bağlı olarak ortaya çıkan doğal çevre koşullarındaki değişim, kendisini köy konutlarında kullanılan yapı malzemelerinde de hissettirmiş ve yüksek köylerde taş kullanımı artmıştır. Yörenin nemli bir iklime sahip olması ve topraktan rutubet alması nedeniyle taş malzeme, konutların özellikle temel kısmında yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu sayede hem konut toprağın rutubetinden uzaklaştırılmış, hem de ahşap malzemenin toprakla temas ederek erken çürümesi önlenmiştir. Nitekim Göney de, taşın Karadeniz ikliminin görüldüğü yerlerde bu amaca hizmet ettiğini belirtilmiştir (Göney, 1975: 116). Toprak veya kerpiç ise daha çok harç ve sıva malzemesi olarak kullanılmaktadır. Konutların taştan yapılan kısımlarında genellikle çamur harcı kullanılmakta olup, sıcaklık yalıtımı sağlamak amacıyla da kerpiç

harcı ile sıvanmaktadır. Ayrıca çalışmamızın ilerleyen kısımlarında söz konusu edilecek olan *çakatura dolma* tipi yapıların hem iç dolgusunda hem de dış sıvasında çamur veya kerpiçten yararlanılmaktadır.

Araştırma sahasında çağdaş yapı gereçleri olarak kabul edilen; demir, çimento, tuğla ve briket kullanılarak yapılan betonarme binaların sayısında ise önemli oranda artış yaşanmıştır. Gelişen ulaşım imkânları ve ailelerin ekonomik refah seviyesinde meydana gelen artışın ortaya çıkardığı bu durum sonucunda, bazı köylerde betonarme yapı oranının % 50'lere ulaştığı görülmektedir.

Köy konutlarının, üzerinde durulması gereken diğer bir ayırt edici özelliği de, *kat sayılarıdır*. Yapmış olduğumuz arazi gözlemleri esnasında, köy konutlarının büyük çoğunluğunun iki veya üç katlı olduğunu gözlemlemiş bulunmaktayız. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken bir husus, yörede eskiden beri hayvancılığın en önemli ekonomik faaliyet olması nedeniyle, köy konutlarının hemen tamamında alt katın hayvan barınağı olarak kullanılmasıdır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Sahadaki köy konutları genellikle iki veya üç katlı olup, alt katı hayvan barınağına ayrılmıştır.

Sahadaki köy konutlarının kat sayısı üzerinde; yürütülen ekonomik faaliyet, gelir seviyesi, kullanılan yapı malzemesi ile gelenek ve görenekler gibi birçok farklı faktörün etkisi olduğu söylenebilir. Araştırma sahasının dağlık ve parçalı bir yapı arz etmesi dolayısıyla tarım alanlarının kısıtlılığı, ailelerin konutlarını tarlalarının uygun bir yerine yaparken, yerleşim alanı olarak fazla yer işgal etmemeye özen göstermelerine vesile olmuştur. Bu nedenle konutlar, çok katlı inşa edilerek alandan tasarruf edilmiştir. Ayrıca sahada konut yapımında en fazla kullanılan ahşap malzeme, çok katlı binaların inşasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle iki ve üç katlı konutlar yaygın bir şekilde bulunmaktadır. Bununla birlikte sahada hayvancılık ekonomisinin egemen olması, konutların alt katının hayvan barınağına ayrılması sonucunu beraberinde getirmiştir.

Çalışma sahasındaki köylerde kabaca Meydancık çayının oluşturduğu bir sınır boyunca konut kat sayısında bir farklılık göze çarpmaktadır. Saha genelinde hayvan barınağıyla beraber iki katlı konutlar ağırlıkta iken, büyük çoğunluğu söz konusu bu çayın su toplama havzası içerisinde yer alan ve Gürcü kökenli Türk vatandaşlarının yaşadığı köylerde ise üç katlı konutların (hayvan barınağı dâhil) sayısı artmaktadır. Bu durum da kültürel yapının konut kat sayısı üzerindeki etkisine bir örnek teşkil edebilir.

Doğu Karadeniz Bölümü ve dolayısıyla da araştırma sahası meskenleri için geçerli olan bir durum da, evlerin bir cephesinin yamaç yüzeylerine denk getirilmesi ve böylece evlerin arka cepheden tek katlı, ön cepheden ise iki katlı bir görünüm sergilemesidir (Tarkan, 1973a: 30). Gerçekten de, ilçede köylerin dolayısıyla da köy meskenlerin genellikle yamaçlarda kurulmuş olması, bu durumun sahada yaygın bir şekilde görülmesine yol açmıştır. Sonuçta, araştırma sahasındaki köy konutlarının yürütülen ekonomik faaliyetler ve geçmişten beri gelen yaşam tarzına bağlı olarak, alt katı hayvan barınağı olmak üzere iki veya üç katlı olarak inşa edildiği söylenebilir.

Köy konutlarının inşasında kullanılan malzeme seçiminde önemli oranda rol oynayan doğal çevre faktörleri, *çatı sistemi ile örtü malzemesi* üzerinde de kendini hissettirmektedir. Yörede gerek yağmur ve gerekse kar şeklindeki yağış değerleri ile karın yerde kalma süreleri dikkate alınarak, çatılar hemen tamamen eğimli bir şekilde inşa edilmiştir. Sahada bazı istisnalar olmakla beraber, köy konutlarının çatı sisteminde *iki yana eğimli çatı (semer örtü)*(Tarkan,1973b: 89) benimsenmiştir (Fotoğraf 4). Yağış sularının meskenin içine sızması ve özellikle de kar örtüsünün çatı üzerinde kalarak ağırlık yapmaması açısından çatılar, yaklaşık % 20 ila % 30 arasında değişen eğim değerlerine sahip olacak şekilde inşa edilmişlerdir.

Araştırma sahasında en fazla kullanılan çatı örtü malzemesi ise, sac-eternittir⁴ (Fotoğraf 4). Söz konusu örtü malzemesi, yöredeki ailelerin ekonomik seviyelerindeki iyileşmeye ve kullanım süresinin diğer örtü malzemelerine göre daha uzun olmasına bağlı olarak, günümüzde çok daha yaygınlaşmıştır.

Sahada sayıları azalmakla beraber, hâlâ kullanımı devam eden bir çatı örtü malzemesi de ahşaptan yapılmış ve yörede *bedevra* olarak adlandırılan *hartama*dır (Fotoğraf 5). Hartama; çam, ladin ve göknar ağaçlarının özellikle budaksız gövdelerinin balta yardımıyla veya hızar atölyelerinde, yaklaşık 1-2 cm kalınlığında biçilmesi ile oluşturulur. Değişik uzunluklarda hazırlanan (genellikle 1-2 m arasında değişir) bu malzeme, çatının üzerine, altına su geçirmeyecek şekilde dizilir. Ancak çatı kirişlerine çivi ile tutturulmaları için, bunlara dikey doğrultuda yerleştirilen tahtaların *-kavrakan-* (Torun, 1998: 156) üzerlerine konan taşlarla sabitlenmişlerdir.

4) Eternit, kötü hava koşullarına dayanıklı ısı iletkenliği düşük, yanmayan hafif yapı gereçlerine verilen bir isimdir.

Fotoğraf 4: Köy meskenlerinin çatuları genellikle iki yana eğimli olup, sac ile örtülüdür.

Fotoğraf 5: Sahadaki bazı meskenler hartama (bedevra) ile kaplıdır.

Hartamalar, erken çürümelere ve çatıdaki diziliş düzenlerinin bozulma ihtimalinin yüksek olmasından dolayı, çok kullanışlı çatı örtü malzemeleri olmayıp, hemen hemen her yıl bakıma ihtiyaç duyarlar. Ayrıca son zamanlarda ormanlardan kaçak ve aşırı ağaç kesimini önlemek amacıyla verilen yüksek cezalar, hartama kullanımını azaltmıştır. Bütün bunlara ek olarak, yöre ailelerinin ekonomik ve kültürel seviyelerinde meydana gelen değişim, çatı örtü malzemesi olarak hartamanın terk edilerek, sac kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Günümüzde sahadaki kırsal yerleşmelerde ev olarak kullanılan meskenlerde hartama kullanımı neredeyse yok denecek kadar azalmışken, hayvan barınağı ve merak gibi eklentilerdeki kullanımı, kısmen de olsa halen devam etmektedir.

Sahada kullanımı görülen diğer bir çatı örtü malzemesi de oluklu kiremittir. Ancak yörede, zaten Karadeniz Bölgesi'nin diğer kesimlerindeki kadar yaygın olmayan kiremit kullanımı, yıldan yıla bakım ve onarım gerektirdiğinden dolayı olacak ki, neredeyse yok olmaya yüz tutmuştur.

Yöredeki en önemli çatı örtü malzemesi arasında olan sac ve hartama, köy konutlarının yan duvarlarında da kullanılmaktadır. Rüzgâr yönüne bağlı olarak yağış sularının evin duvar tahtalarını çürütmemesi amacıyla, bu kısımlara söz konusu bu malzeme çakılarak koruma sağlanmaktadır.

Dünyanın birçok yerindeki kırsal yerleşmelerde, konut yapı malzemesi olarak aynı veya benzer ürünler kullanılsa da, gerek *meskenlerin inşaa teknikleri* ve gerekse *konut plânları* farklılık arz etmektedir. İnsanların gelenek-görenekleri, yaşam tarzı, yürütülen ekonomik faaliyetler, geçmişten gelen alışkanlıklar gibi pek çok faktörün etkili olabileceği bu durum, köy konutlarını bu açıdan ele almayı bir gereklilik haline getirmiştir.

Araştırma sahasındaki kırsal meskenlerin yapımında en fazla kullanılan malzemenin ahşap olduğuna çalışmamızın önceki kısımlarında değinmiştik. Yörede köy konutlarının inşasında genellikle sarıçam, ladin, göknar ve kestane ağaçlarının kerestesinden yararlanılmaktadır. Sahada tamamıyla ahşap malzemenin yapılmış köy konutları olduğu gibi, ahşabın diğer bazı malzemeler ile, özellikle de taşla beraber kullanımı da oldukça yaygındır.

Yöredeki köy konutlarının temel kısmında genellikle kara taş kullanılır. Arazinin eğimi ve zeminin özelliğine göre değişmekle beraber, konutun dört köşe başında yaklaşık bir metre derinliğinde açılan temellere büyük taşlar (*köşe taşı*) yerleştirilerek sabitlenir. Bu taş temeller üzerinden ahşap malzeme ile konut yapımına devam edilebileceği gibi, ekseriyetle toprağın neminden uzak kalmak ve ahşabın erken çürümesini engellemek amacıyla, yarım veya bir metre yükseğe kadar taş döşenir. Bunlar genellikle kalın duvarlar halinde ve çamur harcı kullanılarak yapılır. Ancak ev eklentilerinin özellikle de merkezin temelinde ise taşlar özensiz dizilerek konut desteklenmektedir.

Sahada genel olarak hayvan barınağı olarak kullanılan alt kat, *blok veya tomruk çanti* tekniği ile inşa edilmektedir. Buna göre, ağaç tomrukları üst üste konularak köşe kısım-

larındaki yiv ve çentikler yardımıyla birbirine tutturulur. Yani, bu inşa tekniğinde çivi dahi kullanılmamaktadır. Tomruklar arasında kalan boşluklar ise, hayvan gübresi veya toprakla sıvanarak sıcaklık yalıtımı sağlanmıştır. Bu alt kısımda pencere bulunmayıp, ışık alması için tomruklarda küçük çentikler oluşturulmuştur. Yaygın olan bu yapının yanı sıra, sahada alt katın yaşama katına kadar (ikinci kat) tamamıyla taştan yapıldığı konutlara da rastlanılmaktadır. Ayrıca sahaya özgü olan bir başka durum da, alt katın bir kısmı, özellikle de ön cephesi hayvan barınağı olarak kullanılmakta olup ahşaptan inşa edilmişken, diğeri ise ailelerin kış mevsiminde kullandıkları ve yörede *kış odası* veya *ahor (ahr) odası* olarak adlandırılan, genellikle taştan yapılmış kısımdır. Burada yine taştan yapılmış olan ocak ile yörede *buhari* olarak adlandırılan ocağın dışarıya bağlantısını sağlayan bacası da bulunmaktadır (Fotoğraf 6). Bunların inşasında özellikle dere yataklarındaki ateşe dayanıklı taşlar (Meydancık yöresinde *karhana* adı verilir) tercih edilmektedir. Ancak son zamanlarda ocak kullanımı azaldığı için, buhariler yerini soba borularına bırakmaktadır.

Fotoğraf 6: Ocakların dışarıya bağlantısını sağlayan bacalara yörede *buhari* adı verilir.

Yaşama katının inşasına geçilmeden önce, ilk katın üzerini örten döşeme kirişleri, yörede *satapav* adı verilen döşeme tahtaları ile kaplanır. Nadiren rastlanılsa da, bazı köy konutlarında hayvan atık kokularının yaşama katına ulaşmaması ve oluşan nemin yaşama katı döşeme tahtalarını çürütmemesi için, kaplanan döşeme tahtalarının üzerine yaklaşık 20 cm. kalınlığında toprak izolasyonu yapılır. Bu toprak örtüsünden sonra yine yaklaşık

20 cm. boşluk kalacak şekilde ikinci kat kirişleri yerleştirilir (Aydemir, 2010: 103). İkinci kat kirişlerinde de genellikle ağaç gövdeleri kullanılmakla beraber, bunlar işlenerek kare haline getirilmişlerdir. Bu katın duvarları ise, atölyelerde biçilerek oluşturulmuş eşit boyutlardaki (ortalama 5 cm. eninde, 2-3 m. boyunda) tahtalardan yapılır. Bunlar da, alt kattaki gibi, ancak arada boşluk kalmayacak şekilde üst üste konularak, köşelerinden açılan çentikler vasıtasıyla birbirine geçirilir ve böylece duvar yükseltilir. Duvarların daha sağlam olması için bunlar arasında ahşap çivi de kullanılabilir. Özellikle daha yeni yapılan ahşap konutlarda ise; içerisinde tahtanın sığabileceği kadar oyuklar açılan ahşap kolonlara, tahtaların dışarıda çıkıntı bırakmayacak şekilde sıralanması sonucu oluşturulan duvarlara da rastlanılmaktadır.

Araştırma sahasındaki köy meskenlerinde sınırlı ölçüde de olsa, *çakatura dolma tipinde* inşa edilmiş evlere de rastlanılmaktadır (Fotoğraf 7). Bilindiği üzere bu tip yapılar; taş, toprak ve ahşabın hemen hemen eşit oranda kullanıldığı bir inşa tarzına sahiptir (Rızvanoğlu, 2003: 191). Çakatura dolma tipi evler yapılırken, ahşaptan oluşturulmuş iskelet yapısında, ana direkler arasına yine aynı doğrultuda (dikey), yaklaşık 20 cm. ara ile kalın direkler yerleştirilir. Bunlar, paralel ince çitallerla yatay doğrultuda birbirine tutturularak, araya doldurulacak olan malzemenin dışarıya dökülmesi engellenmiş olur. Oluşan bu boşluklara, taş ve toprak karışımı malzeme yerleştirilerek sıkıştırılır. Son aşamada ise, dıştan ve içten toprak veya kerpiç harcı ile sıvanarak mesken tamamlanmış olur. Araştırma sahasında söz konusu bu yöntem eskiden daha fazla başvurulduğu için, bu evlerin önemli bir kısmı günümüzde terk edilmiş bir haldedir.

Fotoğraf 7: Araştırma sahasında *çakatura dolma* tarzında yapılan meskenlere de rastlanılır (Çayağzı köyü).

Daha önce de dile getirildiği üzere, araştırma sahasında son zamanlarda betonarme yapıların sayısı artmaktadır. Bununla birlikte sahada rastlanılan ve gitgide yaygınlaşan bir diğer yapı şekli de, betonarme ile ahşabın bütünleşmiş bir şekilde kullanıldığı meskenlerdir. Bunlarda ekseriyetle temel ve alt kat betonarme, üst kat ise ahşaptan inşa edilmiştir (Fotoğraf 8). Bu durum, ailelerin bir taraftan ekonomik seviyelerindeki yükselmeye bağlı olarak çağdaş yapı teknik ve olanaklarından yararlanmak istemesi, diğer taraftan da ahşap evlerin sağladığı sağlık koşulları ile yöreye ait olan geleneksel konut mimarisinden vazgeçememe arzusundan kaynaklanmaktadır.

Köy konutlarının plânları, ailelerin ihtiyaçlarına göre belirmesinin yanı sıra, eklentileri ile bir bütün olarak düşünülmesi gerekmektedir. Zira hâkim ekonomik faaliyet alanlarına göre şekillenen geleneksel köy konutları, kimi işlevlerini eklentilerine yüklemiştir. Biz çalışmamızda öncelikle evleri plânlarına göre inceleyip, daha sonra eklentilerinin plân ve işlevlerine değineceğiz.

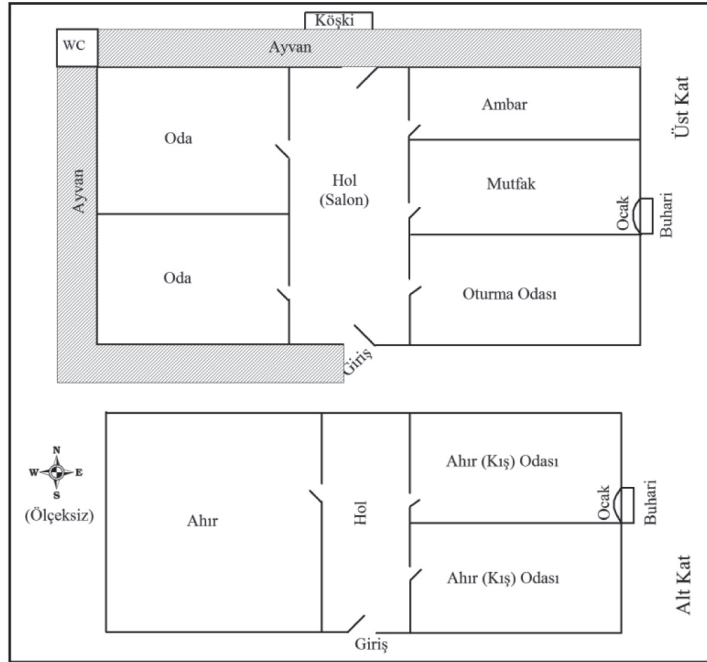

Fotoğraf 8: Araştırma sahasında son zamanlarda sayısal olarak artış gösteren altı betonarme, üstü ahşaptan yapılan konutlara bir örnek (Meydancık-Mısırlı Mahallesi).

Araştırma sahasındaki geleneksel köy konutlarında, ekseriyetle alt kat hayvan barınağına ayrılmaktadır. Ancak yörenin kabaca Meydancık çayının doğusunda kalan kesiminde, alt katta hayvan barınağının bitişiğindeki kısmın oda (her iki mekânı bir hol ayırmaktadır) olarak kullanımına da yaygın bir şekilde rastlanılmıştır. Genellikle evlerin yamaca doğru olan kısımlarına denk getirilerek, belli oranlarda toprağın altında kalması

sağlanan bu kısmın duvarları, taştan veya çakatura dolma tipinde inşa edilmektedir. Hem yapı malzemesinin hem de toprağın yol açtığı sıcaklık yalıtımı, kış aylarında bu odaların sıcak kalmasını sağlamakta, dolayısıyla da ailelerin kışı burada daha rahat bir şekilde geçirmelerine olanak vermektedir. Kullanım zamanı ve konumuna bağlı olarak, yörede *kış odası* veya *ahor odası* şeklinde adlandırılan bu kısım içerisinde ocak da yer alır (Şekil 2). Ekseriyetle iki tane olan bu odalarda, yayla evlerindeki gibi ahşap sedirler (*söki*) bulunmaktadır. Ahor odasının yer almadığı Meydancık yöresinde ise, hayvan barınağının bitişiği çoğunlukla odunluk olarak kullanılmaktadır.

Özellikle yaz döneminde kullanılan üst katın plânı, ortadaki hol çevresinde şekillenmektedir. Genellikle geniş tutulan bu hol, sahada *salon* olarak adlandırılmakta ve çoğu zaman oturma odası olarak da kullanılmaktadır. İşlev olarak geleneksel Erzurum evlerindeki mesken içine dâhil edilen avlulara (Gök ve Kayserili, 2013: 184) benzetilebilir. Dikdörtgen şeklinde uzunlamasına bir yapı gösteren bu salonların her iki tarafında odalar yer alır. Bazen salonların kısa tutularak uç kısımlarına bir odanın daha eklendiği olur. Bu odalardan biri mutfak, diğeri de kilere (ambar) ayrılırken, geriye kalanları ise misafir veya yatak odası olarak kullanılır. Mutfak, kış aylarını bu katta geçirecekler için kendi işlevinin yanı sıra, misafirlerin ağırlandığı, yemeklerin yendiği, oturulan hatta yatılan en önemli konut odası haline gelmektedir. Bu nedenle özellikle Meydancık yöresinde *ev* olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 2: Şavşat yöresi geleneksel köy mesken planlarına bir örnek (İlca köyü).

Şavşat'taki köy konutlarının kendine özgü özelliklerinin başında, iki veya çoğunlukla da üç tarafının, yörede *ayvan* adı verilen (Meydancık çevresinde çardak, tantraba gibi isimlendirmeleri de vardır) balkonlarla çevrili olması gelir. Ayvanlar aynı zamanda eve ilk girilen kısımdır. Salon her iki tarafından ayvana açılır. Söz konusu balkonlar, bazılarında süslemelerin de yer aldığı ahşap çitlerle çevrilmiştir. Sahadaki geleneksel köy konutlarının bir diğer ayırt edici ve özgün özelliği ise, söz konusu bu ayvanların altında asma tuvaletlerin yapılmasıdır (Fotoğraf 9). Ayvanın döşemesinde açılan kısımdan ahşap merdiven yardımıyla tuvalete inilmektedir. Bu kısım, yöresel söyleyişle *hapenk* adı verilen ahşap kapaklarla kapalı olup, kullanım zamanında açılmaktadır. Bu durum, tuvaletlerin köy meskenlerine sonradan eklendiğinin de bir göstergesidir. Ayrıca tuvaletin evin dış kısmında yer alması, İslâm dininin ve Türk kültürünün bir yansıması olarak görülmektedir (Köse, 2007: 20).

Fotoğraf 9: Geleneksel Şavşat evlerinin karakteristik kısımlarından biri olan asma tuvalet ile ayvan kısmındaki girişinden bir görünüş.

Geleneksel Şavşat evlerinin en dikkat çekici ve en karakteristik özelliği ise, ayvanın manzarası en güzel olan yerinde *köşk* (yöresel ifade şekli ile *köşki*) adı verilen bölümlerin olmasıdır (Fotoğraf 10). Bunlar ayvana göre çıkma şeklinde inşa edilmiş olup, içinde oturulabilecek şekilde dizayn edilebilmektedir. Ahşap işçiliği ile ahşap süslemesinin en güzel örneklerinin sergilendiği köşkiler, yeni yapılan evlerde ahşap ustalarının azalmasına bağlı olarak daha sade bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Geleneksel köy konutlarının bazılarında var olan bir diğer yapı da, kış odasından başlayarak genellikle mutfak ile aynı doğrultuda devam eden ocak ve buharidir. Ayrıca sahada iki yöne eğimli olarak inşa edilen çatı sisteminde, tavan ile çatı arası yüksek tutulmakta ve üçgen şekilli orta kısımları, *teras katı* olarak kullanılabilir. Meydancık yöresi köylerinde daha yaygın olan ve

genellikle seyyar ahşap merdivenle çıkılan bu kat, meyvelerin kurutulup saklandığı bir yer olarak kullanıldığı gibi, ambar veya depo işlevini de yerine getirmektedir (Şekil 3).

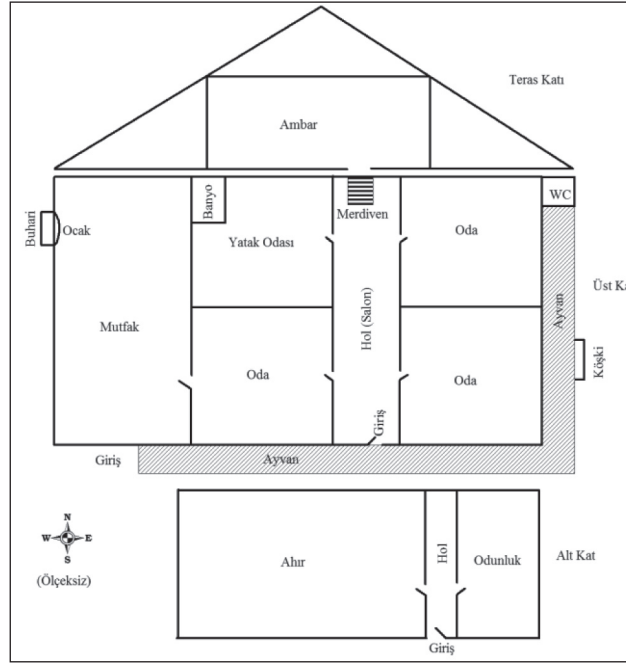
Her iki katı da ev olarak kullanılan meskenlerde, konut plânı çok fazla değişmemekle beraber, hem oda sayısı artmakta, hem de evin iç kısmından üst kata çıkılacak ahşap merdivenler bulunmaktadır. Ayrıca üst katın manzarası güzel olan ön cephesinde, balkon veya teras tarzında geniş alan (yörede *çardak* olarak nitelenir) bırakılarak, buralar yazlık dinlenme yeri olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 10: Geleneksel köy meskenlerinin en dikkat çekici kısımları da *köşkilers*dir.

Mesken yapımında dikkate alınan ve her evde rastlanılan en önemli bölmelerden biri de ambarlardır. Evin yıllık erzakının saklandığı bu bölüm, haşerelerden ve özellikle de farelerden korunmak amacıyla evin diğer odalarına göre biraz daha yüksekte, çırallı kalın tahtalardan aralık bırakılmaksızın inşa edilmiştir. Ambarların içerisi yöresel olarak *kharo* veya *haro* şeklinde ifade edilen raflara ayrılmıştır. Bunlarda gerek hazır alınan ve

gerekse aileler tarafından üretilen tarımsal ve hayvansal gıda maddeleri saklanmaktadır. Bu ürünlere güneş ışığı temas etmemesi ve uzun ömürlü olması açısından ambarlara pencere yapılmamıştır. Zaten geleneksel Şavşat evlerinde, olumsuz iklim koşullarından en az etkilenmek amacıyla, pencere sayısı ve ebatları oldukça sınırlı tutulmuştur. Ayrıca dışarıdan pencereleri kapatabilmek için de ahşap kepenkler takılmıştır. Kış aylarını başka yerlerde geçirecek olan aileler, bunları (Meydancık yöresinde *akoşka* adı verilir) kapatıp, evlerinden öyle ayrılırlar.

Şekil 3: Meydancık yöresi geleneksel köy mesken planlarına bir örnek (Oba köyü).

Kırsal yerleşmelerin çoğunda olduğu gibi, araştırma sahasında da *konut eklentilerinin* önemli bir yeri vardır. Çünkü bunlar, konutların tamamlayıcısı olma özelliğinde olup, yürütülen ekonomik faaliyetlere bağlı olarak birçok farklı işlevi üstlenmişlerdir. Sahada yaygın olarak görülen konut eklentileri; hayvan barınağı, odunluk ve merektir. Ayrıca eskiden harman ve karapan⁵ alanı olarak kullanılan yerler, yörede buğday ve arpa üretiminin yok denecek kadar azalması sonucu, günümüzde farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır.

5) Karapan, samanlıkların önünde ekin yığınına yağmurdan korumak için yapılan büyük saçak veya mereğin önündeki üstü kapalı bölüm anlamına gelmektedir.

Daha önce değinildiği üzere, yörede *hayvan barınakları* genellikle meskenlerin alt katında yer alır. Ancak özellikle son zamanlarda, eve yakın ama müstakil olarak inşa edilmiş şekillerine de rastlanılmaktadır. Her iki şekilde de plânlarında önemli ölçüde bir değişiklik meydana gelmez. Zaten müstakil olanlar da, genellikle iki kat yapıлып, üst kısım merak olarak kullanılmaktadır.

Sahada hayvan barınakları genellikle iki bölmeden oluşur ve bunlar ahşap bir çitle birbirinden ayrılmıştır. Bu bölmeler büyükbaş hayvanlar için kullanılmakta olup, *danaluk* adı verilen kısma danalar veya buzağılar bağlanmaktadır. Bu şekilde bir ayrıma, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinin çeşitli yerlerinde rastlanıldığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Zaman, 1995: 505 ve Soylu, 2000: 203). Her iki bölmede de, yemlik olarak kullanılan ve yöresel olarak *bağa* şeklinde ifade edilen ahşaptan yapılmış kısımlar yer alır. Hayvan barınaklarının giriş kapısına göre her iki taraf zemini, yatay doğrultuda döşenen üst kısmı düzleştirilmiş tomruklarla kaplanmıştır. Ortada dikey doğrultuda oluşan kanal boyunca hayvan gübresi dışarıya atılır ve yörede *ahbunluk* adı verilen kısımda biriktirilir. Kış boyunca biriken hayvan gübresi, ilkbaharda sepetlere doldurularak *huzek* yardımıyla bağ ve bahçelere taşınıp gübre olarak kullanılmaktadır. Küçükbaş hayvanı olan aileler ise, söz konusu bu hayvan barınağının yanına bir bölme daha eklemektedirler. Bu kısımlara da, yöresel olarak *hağıl* veya *kom*⁶ adı verilmektedir.

Sahada hayvan barınaklarına bitişik olan küçük bir kısım, *odunluk* olarak da kullanılmaktadır. Yörede özellikle yüksek köylerde, kış koşullarının ağır geçmesi ve ailelerin yakacak olarak neredeyse yüzde yüz oranında odun kullandığı düşünüldüğünde, söz konusu bu eklentilerin önemi ortaya çıkacaktır. Odunlukların yeterli olmadığı veya bulunmadığı durumlarda ise, meskenlerin yan duvarları boyunca çatı saçakları altına da, odunların istiflendiği görülmektedir. Bu durum aynı zamanda meskenin duvar tahtalarını da yağış sularına karşı korumaktadır.

Araştırma sahası için karakteristik konut eklentilerinden biri de *merekler*dir (Fotoğraf 11). Yörede *garaban* veya *yak* olarak da adlandırılan (Bekdemir ve Sever, 2003: 82-83) merekler, sahadaki kırsal yerleşmelerin hem doğal hem de sosyo-ekonomik yapısını en iyi şekilde yansıtan yapılardandır. Bunları Torun, kışın hayvanları beslemek için ot, saman, çala⁷, neker⁸ gibi hayvan yemleri konulan ve silindirik odundan yapılmış yapılar olarak tanımlamıştır (Torun, 1998: 154). Gerçekten de merekler, hayvancılık ekonomisinin ortaya çıkardığı eklentiler olup, hemen tamamen ahşaptan inşa edilmişlerdir. Kabukları so-

- 6) Burada geçen kom terimi, klasik anlamda bilinen kom yerleşmelerinden olmayıp, küçükbaş hayvanların barındıkları ve ahırlar kadar muntazam olmayan üstü kapalı küçük eklentilere yöre insanının verdiği bir isimdir.
- 7) Yöresel olarak, koçanı alınmış mısır sapına çala adı verilmektedir.
- 8) Yörede, kışın yaprakları hayvanlara yedirmek için kesilen pelit ağacı dallarına neker denilir. Eskiden hayvancılıkla uğraşan aile sayısı ve dolayısıyla da hayvan varlığı fazla olduğundan, mera ve otlakların yetersiz olması nedeniyle başvurulan bu yöntem, günümüzde yok denecek kadar azalmıştır.

yulmuş ağaç tomruklarının blok-çantı şeklinde inşa edilmesi ile oluşturulmuşlardır. Söz konusu bu tomrukların bazılarının uç kısımlarının sivriltilmiş veya delinmiş olduğu görülmektedir. Buda bize, eskiden ormandan kesilen bu tomrukların ya dereler boyunca su yardımıyla veyahut da öküz arabaları ile çekilerek getirildiğini kanıtlamaktadır. Zira öküz arabalarına bağlamak için delikler (Meydancık yöresinde bunlara *toros* adı verilmektedir) açılmış ve herhangi bir yere takılmaması için de uçları sivriltilmiştir (Göçmen, 2010: 19). Merekler ile aynı teknikle inşa edilen hayvan barınaklarında, tomruklar arası tezekle sıvanıp kapatılırken; söz konusu bu eklentilerde hava dolaşımının sağlanması açısından bu boşluklara ihtiyaç vardır. Mereklerin çatı kısımları ise genellikle iki yöne eğimli olup, bedevra (günümüzde kullanımı oldukça azalmıştır) veya sac ile örtülüdür.

Fotoğraf 11: Yörede ot ve hayvan yemlerinin saklandığı ev eklentilerine *merek* adı verilir.

Sahadaki mereklerin bir kısmı evlerin hemen yakınında yer alırken, diğer bir kısmı ise oldukça uzaktaki çayır yetişme alanlarında yapılmıştır. Buna bağlı olarak bir ailenin birden fazla mereğe sahip olduğu söylenebilir. Evlerin yakınındaki merekler, genellikle iki katlı olarak inşa edilmiş olup, yangın tehlikesi göz önünde bulundurularak evlerden belli uzaklıklarda yer almasına dikkat edilmiştir. Hayvanların kış boyunca besleneceği ot, saman gibi hayvan yemlerinin depo edildiği yer olması nedeniyle, ya hayvan barınaklarının üzerine veyahut da oldukça yakınına konuşlandırılmışlardır.

Köy konutlarından uzakta yer alan merelerin (yörede bunlara *nalya* adı verilir) kuruluş yerini ise, çayırılık alanlar belirlemektedir. Arazinin topoğrafik yapısının ortaya çıkardığı bir sonuç olarak çayırlar, sahada birbirlerinden oldukça uzakta ve küçük parseller halinde bulunmaktadır. Dolayısıyla yörenin iklim koşullarına da bağlı olarak, biçilen ve kurutulacak olan otların, çürütülmeden köylerdeki merelere taşınmasının pek mümkün olmadığı veya bu merelerin bir anda tüm otları alabilecek kapasitede olmaması gibi güçlükler, çayırın hemen yanında yeni bir merak yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca çayır alanlarının aileler arasında küçük parseller halinde bölünmesi, aynı otlak arazisi içerisinde birbirine oldukça yakın onlarca merenin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12: Şavşat'ta küçük çayır alanlarında onlarca merak (nalya) bir arada yer alabilmektedir.

IV. Geleneksel Köy Meskenlerinin Başlıca Sorunları

Şavşat'taki geleneksel köy meskenlerinin en temel sorunu, bir kısmının bakımsızlıktan dolayı önemli oranda tahrip olması ve kullanılamaz hale gelmesinin yanı sıra, yeni yapılan meskenlerin de geleneksel mimari ile uyumsuz betonarme yapılar olmalarıdır. Son

zamanlarda hızla artan bu tür betonarme yapılar, ne yazık ki köy meskenlerinin önemli bir kısmını temsil etmeye başlamıştır. Ekonomik ve kültürel seviyenin yükselmesi, ulaşım imkânlarının gelişmesi, ormanlardan izinsiz ve keyfi ağaç kesilmesinin yasaklanması ile bunların ağır cezalara tabi tutulması (Göney, 1967: 127), geleneksel ahşap evleri yapan ustaların azalması ve zamanında orman işletmelerinin ahşap mesken yapımını caydırıcı tedbirler alması gibi faktörler, sahadaki geleneksel konut yapımını önemli oranda azaltmıştır.

Ahşap kullanımının yoğun olduğu geleneksel meskenlerin en önemli sorunlarından biri de, yangın risk ve tehdidinin yüksek olmasıdır. Gerek soğuk geçen kış dönemlerinde kullanım zorunluluğu ve yoğunluğu ortaya çıkan soba ve ocaklardan ve gerekse tesisatı eski olan elektrik şebekesinden kaynaklanan yangınlar, bir anda onlarca geleneksel meskenin yok olmasına neden olabilmektedir. Günümüze kadar hemen her köyde çeşitli oranlarda meskenlere zarar veren yangın olayları, özellikle Kirazlı ve Demirkapı köyleri ile Mısırlı mahallesinde telafisi zor olan büyük hasarlara neden olmuştur.

Sahada kış koşullarının oldukça ağır ve uzun geçmesi, söz konusu geleneksel köy meskenlerinin sıcaklık izolasyonu açısından eksikliklerini gündeme getirmektedir. Gerçekten de geleneksel Şavşat evlerinin oldukça büyük olması, bu evlerin ısıtılması problemini beraberinde getirmektedir. Özellikle tuvaletlerin meskenlerin ayvan (balkon) kısmında, hatta bazılarında evin dışında olması bu durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Geleneksel köy konutları ile ilgili en temel sorunlardan biri de, ahşap malzemenin yağış suyu ile temas etmesi neticesinde, erken çürümesi ve dayanıklılığını yitirmesidir. Özellikle çatı kirişlerinde ve yan duvarlarda bu tür mantar çürüklüklerine sıkça rastlanılmaktadır. Bakımsızlığın bir sonucu olarak, terk edilmiş veyahut da sadece yazlık olarak kullanılan meskenlerde daha yaygın olan bu durum, meskenlerin normalden daha kısa sürede harabe haline dönüşmesine vesile olmaktadır.

Sahada gerek evlerinin eskimesi ve gerekse yangın, heyelan gibi doğal afetler sonucu kullanılamaz hale gelmesi nedeniyle, evlerini yenileme ihtiyacı hisseden aileler veyahut da yeni ev yapacak olanlar, adeta betonarme binalar yapmaya itilmektedir. Zira betonarme binaların sağladığı kolaylıkların yanı sıra, ahşap mesken yapımı için malzeme ve usta temininin zahmetli ve eskiye göre oldukça pahalı olması bu durum üzerinde etkili olmaktadır. Nitekim yörede yapmış olduğumuz anket ve mülakatlarda, ailelerin ahşap malzeme temininde karşılaştıkları güçlükler ile bu malzemelerin pahalılığından şikâyetçi oldukları görülmüştür.

Her ne kadar 6831 Sayılı Orman Kanununda⁹⁾, yeni inşaat ve tadilat hallerinde orman köylülerine daha düşük fiyattan malzeme verilmesi öngörülmüşse de, bunun için hak sahibinin herhangi bir maaş (yaşlılık aylığı da dâhil) almıyor olması ve nüfus kayıtlarına göre o köyde ikamet ediyor olması gerekmektedir. Bu nedenle de uygulamada ailelere

9) 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 31 ve 32. Maddeleri.

yeterince kolaylık sağlamamaktadır. Ayrıca geleneksel Şavşat evlerini yapacak ustaların da eskisi kadar çok olmaması ve dolayısıyla da yüksek fiyatlarla çalışmaları, maliyeti arttıran diğer bir husustur.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz turizm sektöründe, kırsal alanlara yönelme; buralardaki kültürel kaynakları keşfetme ve tanıma eğilimi dikkat çekmektedir. Ülkemizde ve özellikle de Doğu Karadeniz Bölümü'nde de, bu alanda yüksek bir potansiyel bulunmakta olup, işletilmeyi beklemektedir. Bu kaynaklar arasında en önemlilerinden biri olan ve âdeta keşfe gelenleri ilk karşılayan beşeri eserler, otantik özellikler taşıyan meskenlerdir. Bu nedenle, yörenin coğrafi şartlarını en iyi şekilde yansıtan geleneksel mesken mimarisinin korunması ve oluşan yeni konjonktüre uygun hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Araştırma sahamızı teşkil eden Şavşat ilçesinde, 61 adet köy yerleşmesi bulunmakta olup, hepsinde de geleneksel köy meskenleriyle karşılaşmak mümkündür. Kendine özgü mimarisi ve güzellikleri ile dikkat çeken bu meskenler, keşfedilmeyi beklemekte ve yöre aileleri için kırsal turizm açısından potansiyel kaynak olma özelliğini ellerinde bulundurmaktadırlar. Ancak çalışmamızın içerisinde de değinildiği üzere, geleneksel Şavşat evleri ile ilgili bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunların çözümlenmesi halinde yöre ekonomisine önemli katkılar sağlayabileceği kanaatindeyiz.

Doğal güzellikleriyle ön plana çıkan araştırma sahasında, kırsal turizm etkinlikleri geliştirilmelidir. Bunu sağlamanın en önemli ön koşullarından biri de, geleneksel köy meskenlerinin korunması ve turizm faaliyetlerine kaynaklık edebilecek hale dönüştürülmeleridir. Örneğin büyüklükleri ile dikkat çeken geleneksel köy meskenlerinde, *ev pansiyonculuğu* geliştirilebilir. Yörede geleneksel Şavşat evi mimarisi gözetilerek inşa edilecek olan yeni binalarda veyahut da göç sonucu terk edilmiş olan köy meskenlerinde çeşitli düzenlemelerle pansiyonculuk faaliyetleri yapılabilir. Bu amaçla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011 yılında Şavşat'ta ev pansiyonculuğu kursları düzenlemiş ve kursiyerlere başarı belgesi vermiştir. Ancak yapılan bu çalışmalar, istenilen sonuçlara ulaşılmasını sağlayamamıştır. İlçede evlerini pansiyonculuğa açan aile sayısı yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bu tür kursların yanı sıra, *kırsal turizm bilincini* oluşturacak eğitim çalışmalarının da yapılması yerinde bir davranış olacaktır.

Yörenin ve dolayısıyla da Şavşat evlerinin turistik açıdan yeterince değerlendirilememesinin temel sebeplerinden biri de, tanıtım eksikliğidir. Bununla birlikte, günümüzde Şavşat Kaymakamlığı ile ilgili kurum ve kuruluşların, yörede ahşap meskenleri yaygınlaştırma ve betonarme yapılaşmanın azaltılması şeklindeki yoğun çabaları bulunmaktadır. Nitekim hem bu amaca hizmet etmek, hem de Şavşat evi ve kültürünü koruyup tanıtabilmek amacıyla, Yavuzköy'de geleneksel köy konutlarıyla benzer olan bir ev inşa ettirilmiştir (Fotoğraf 13). Söz konusu bu Şavşat evinde, hem yöresel el sanatları sergilenmekte, hem de yöresel lezzetler gelen konuklara tattırılmaktadır. Bu çalışmanın tanı-

tüm açısından önemli bir yere sahip olduğunu düşünmekle beraber; sadece yöresel değil, ulusal hatta uluslararası düzeyde tanıtımı sağlayacak değişik aktivitelerin de gerçekleştirilmesi gerektiği inancındayız. Bununla birlikte, gerek akademik çevreler ve gerekse sivil toplum kuruluşlarının bu çabayı desteklemeleri, amaçlanan sonuçlara ulaşılabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Hazırlamış olduğumuz bu ve benzeri çalışmaların da bu açıdan faydalı olacağını umuyoruz.

Fotoğraf 13: Şavşat Kaymakamlığı tarafından yaptırılan Şavşat evi.

Daha önce de dile getirildiği üzere, sahadaki köylerde betonarme yapıların sayısı git gide artmaktadır. Bazı köylerde bu oran, % 50'nin bile üstüne çıkmıştır. Bunların köy mimarisini yansıtmaması bir tarafa, önemli bir kısmı, şehirlerdeki gecekondu meskenleri gibi, sanki alelacele ve plansız bir şekilde inşa edilmiş olduğu izlenimini vermektedir. Nitekim yapmış olduğumuz arazi gözlem gezileri esnasında, birçoğunun dış sıvası ve boyasının yapılmamış olduğu ve köydeki geleneksel mesken mimarisi ile uyumsuzluk arz ettiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, en azından pilot uygulama olarak seçilecek bazı köylerde, bir taraftan yeni betonarme binaların yapılması kısıtlanarak, geleneksel konut

mimarisine uygun evlerin inşasına destek verilmeli, diğer taraftan da inşa edilmiş olan betonarme binaların dış sıvasının yapılmasına ve görsel olarak köy konutlarıyla çelişmeyecek bir şekilde boyanmasına veyahut da ahşap veya ahşap görünümlü bir malzeme ile kaplanmasına özen gösterilmelidir. Bu düzenleme için yöre ailelerine çeşitli düzeylerde teşvikler ve krediler sağlanması uygun olacaktır.

Köylerde meydana gelen yangınları azaltmak veya ortaya çıkacak kaybı en aza indirmek için de çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla ocak bacaları ile soba borularının ahşapla temas ettiği kısımlarda, inorganik malzemeler ile yalıtım sağlanabilir. Ayrıca köy yerleşim yerlerinin çeşitli kısımlarında yangın vanaları yapılarak, gerektiğinde köylülerin acil olarak kullanabileceği ekipmanlar temin edilebilir. Bütün bunlara ek olarak, yörede yangın nedenlerinden biri olan, sık sık elektrik voltajında alçalıp yükselmelerin olması ve elektrik şebeke sisteminin eski ve yetersiz olması gibi sorunların çözülmesi de bu açıdan faydalı olacaktır.

Kış şartlarının ağır geçtiği sahada, köy meskenlerinin sıcaklık yalıtımını sağlayacak şekilde düzenlemeye tabi tutulması da gerekmektedir. Bu amaçla ilgili kurum ve bilim adamlarının ortaklaşa çalışmalar yapması yerinde bir davranış olacaktır. Ayrıca balkonda veya hayvan barınağının giriş kısmında bulunan tuvaletlerin, artık su şebekesinin ulaştığı konut içlerine alınmasının da bu açıdan faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bununla birlikte, yapılacak çalışmaların ahşap malzemenin dayanıklılığını arttıracak şekilde düşünülmesi, her iki amaca hizmet edilmesini sağlayacaktır.

Gerek yasal düzenlemeler ve gerekse pratikteki uygulamalar ile yöre aileleri geleneksel Şavşat evi yapımına teşvik edilmelidir. Bu amaçla, ahşap malzemenin temin edilmesinde gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu kapsamda, ahşaptan ev yapanlar uygun kredilerle desteklenebilir. Bu açıdan Avrupa Birliği, UNESCO gibi uluslararası kuruluşlardan da yardım alınabileceğini düşünüyoruz. Bununla birlikte buradaki kastımız, ormanların denetimsiz bir şekilde bilinçsizce tahribatına izin verilmesi değildir. Önemli olan bu dengeyi akılcı bir şekilde sağlanabilmesidir.

Kaynakça

Artvin İl Yıllığı, 1967.

Aydemir, E. (2010). *Yöresel Mimarinin ve Kırsal Dokunun Korunması: Artvin Şavşat Balıklı Mahallesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bekdemir, Ü. ve Sever, R. (2003). "Şavşat ve Çevresinde Tipik Bir Ev Eklentisi: Merek". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 8, 79-93.

Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, Milli Eğitim Basımevi.

- Göçmen, D. (2010). *Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisi İçin Koruma Önerileri: Artvin İli-Balıklı Mahallesi-Zurabet Evi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gök, Y. ve Kayserili, A. (2013). "Geleneksel Erzurum Evlerinin Kültürel Coğrafya Perspektifinden İncelenmesi". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 30, 175-216.
- Göney, S. (1967). "Mengen Havzasında Köy Meskenleri". *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 112-132.
- Göney, S. (1975). *Büyük Menderes Bölgesinde Köy Meskenleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. No: 1895, Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 9.
- Köse, A. (2007). "Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18, 7-38.
- Özav, L. (1996). *Simav Depresyonu ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 813, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No: 64, Araştırma Serisi No: 10.
- Rızvanoğlu, M.T. (2003). *Ardanuç İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soylu, H. (2000). "Köprüköy'ün Tarihi Gelişimi ve Mesken Tipleri (The Historical Development of Köprüköy and The Types of Houses)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 187-211.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1183, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:45, Taş Matbaası.
- Tarkan, T. (1973a). *Rize-Hopa Yöresi Coğrafi Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 145, Araştırma Serisi No:27, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 35, Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Tarkan, T. (1973b). *Orta ve Aşağı Çoruh Havzası-Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bakımından Bir Bölge Araştırması*. Ankara: Atatürk Üniv. Yay. No: 166, Edebiyat Fak. Yay. No: 37, Araş. Ser. No: 29, Sevinç Matbaası.
- Torun, F. (1998). *Her Yönüyle Artvin ve Örnek Bir Köy İncelemesi*. Kocaeli: Doruk Basım Yayın Reklamcılık.
- Zaman, M. (1995). "Tonya (Trabzon) İlçe Merkezinde Mesken Tipleri". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 495-508.
- Zeki, M. (2010). *Artvin Vilâyeti Hakkında Ma'lûmât-ı Umümiye*. (Yayına Hazırlayan: M. Demirel). İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını, FSF Printing House.
- 6831 Sayılı Orman Kanunu.

